

РЕЦЕНЗИЯ

от

Проф. дгн Мария Стаматова Воденска,
Международно Висше Бизнес Училище - Ботевград,
Специалност 4. Науки за земята, научно направление 4.4. География на
рекреацията и туризма

върху научните трудове на **д-р Севджан Фикри Сабриева**
за участие в конкурс за заемане академична длъжност
„доцент“ в професионално направление „3.9. „Туризм“
(География на туризма, регионална икономика и развитие),
публикуван в ДВ, бр. № 49/06.06.2023 г.

Рецензията е изготвена в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за неговото приложение (ППЗРАСРБ), и Правилника за развитието на академичния състав в Шуменския Университет като **член на Научно жури, назначено със Заповед РД 16-101 от 28.08.2023 г.** на Ректора на Шуменския Университет „Епископ Константин Преславски“. Тя е съставена от анализи и изисквания за изследователската, учебната, преподавателската, административната и обществена дейност на кандидата, препоръки и бележки по дейността и постиженията ѝ.

На 17.09.2023 г. Комисия за проверка на документите (назначена със заповед № РД-16-099/08.087.2023 г. на Ректора на ШУ) е установила законосъобразността на подадените документи и е взела решение да допусне д-р Севджан Фикри Сабриева до участие в конкурса. Няма доказано по законно установения ред плагиатство в представените научни трудове.

I. Оценка за съответствие с минималните национални изисквания

Кандидатът за доцент покрива минималните изисквания към научната, преподавателската и/или художествено-творческата дейност на кандидатите за заемане на академичните длъжности по професионални направления, съобразени с ППЗРАСРБ (групи показатели А-Е) и съответен брой точки: **А 50/50, В 100/100, Г 214.98/200, Д 80/50**, или общо **444,98** при изискуеми **400** брой точки.

Д-р Севджан Сабриева отчита изпълнение на допълнителни показатели, приложими за съответната област по член 57а, алинея 2 от ППЗРАСРБ – **учебна дейност** (преподавани дисциплини в различни специалности – 25 на брой за периода 2006-2023 гг., разработване на учебни програми, планове и методи на преподаване, разработени дигитални курсове за платформата на ШУ – 16 на брой, издадени 2 бр. учебници; работа със студенти и дипломанти (научен ръководител и рецензент на дипломни работи, съвместни публикации със студенти и докторанти – 2 на брой¹), 2 участия в обмен по програмата Еразъм+ - 2018 и 2022 гг.; **членство в редица органи и организации; организационна дейност** – курсов ръководител; **участие в проекти** (1 национален и 14 университетски – на 2 от тях е била ръководител); участие в научни форуми и конференции – 32 на брой.

II. Изследователска (творческа) дейност и резултати

¹ Едната статия е публикувана и реферирана във Web of Science издание

За участие в конкурса д-р Севджан Сабриева е представила

- като хабилитационен труд **1 монография** (в съавторство);
- **1 статия**, публикувана в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация
- **34 статии и доклади**, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или в редактирани колективни томовете, от които **10 самостоятелни**, останалите – в съавторство.

6 от статиите са на английски език. Общият брой публикации е **36** с обем за автора **341** страници.

Всички публикации са приети за рецензиране.

1. Оценка на монографичния труд, включваща оценка на научните и научно-приложните приноси на автора

Монографичният труд „Туристическа инфраструктура и суперструктура“ е в съавторство, като ясно е посочен приносът на кандидата за доцент – цялата Пета глава, точките 1.7, 2.7, 3.3.6, 3.3.7.3.3.8, 6.1 и трите приложения – общо 144 страници. Пета глава, която е изцяло дело на С. Сабриева е посветена на инфраструктурата и суперструктурата на българския туризъм. Тя се състои от 8 точки.

В т. 5.1 е проследено възникването и развитието на инфраструктурата и суперструктурата на туризма в България от времето на Римската империя до наши дни. Като основен проблем се подчертава тяхното неравномерно териториално разположение. В 5.2 се анализира съществуващата нормативна рамка, регламентираща съвременната туристическа инфраструктура и суперструктура в България. Разгледани са различните нива на управление на туризма, янализиран е основният нормативен документ в областта на туризма, а именно Законът за туризма, с неговите подзаконовни нормативни документи, касаещи туристическата инфраструктура и суперструктура в страната. В табличен вид са представени четири групи нормативни документи – нормативни актове, свързани с регионалното и пространственото развитие на туризма, нормативни актове, регламентиращи управлението и финансовата отчетност в т.ч. в туризма, нормативни актове, имащи връзка с туристическите дейности и други. Авторката не посочва слаби места по отношение на инфраструктурата и суперструктурата на туризма в България в така съществуващата и представена рамка от нормативни документи. В шестте точки, разглеждащи инфраструктурата и суперструктурата на туризма в отделните райони на планиране С. Сабриева се придържа към следната схема: тя разглежда последователно местата за настаняване със съответния брой легла, заведенията за хранене и развлечения, посредническите дейности, транспортната инфраструктура, туристическите информационни центрове, екопътеките, курортите, голф-игрищата, яхтените пристанища и аквапарковете, и пр.

Направен е териториален анализ на съществуващата туристическа суперструктура вътре в районите по области, като освен местата за настаняване и броя легла, са анализирани броя на пренощуващите лица, нощувките и приходите от тях. Изтъкнато е неравномерното териториално разпределение на туристическата инфраструктура и суперструктура вътре в самите райони и между тях. Анализирани са също категорията структура на леглата и местата за настаняване, както и сезонността на използването им. Не е разгледана степента на заетост на местата за настаняване.

По отношение заведенията за хранене и развлечения са посочени тяхното териториално разположение и процентът на различните видове ЗХР. По същия начин са разгледани и туристическите агенции в регионите. Транспортната инфраструктура е представена чрез пътната и железопътната мрежа и пристанищата и летищата (там,

където има такива). Специализираната туристическа инфраструктура и суперструктура включва музеи, недвижими културни ценности, туристическите сдружения, ТИЦ, екопътеки, лифтове. За всеки отделен район са посочени основните проблеми и насоките и перспективите за подобряване и развитие на туристическата инфра- и суперструктура. Текстът за всички райони е онагледен с таблици и фигури с еднакво съдържание, което прави сравнението между тях лесно и достъпно.

Като продължение на Пета глава е точка 6.1. от следващата глава. В нея е направен сравнителен анализ на отделните показатели в разгледаните 6 района на планиране в страната, като са изтъкнати предимствата и слабостите на всеки един от тях. Дадени са много ценни и правилни насоки и предложения за бъдещото развитие на туристическата инфра- и суперструктура в страната, като авторката много правилно посочва, че „Само чрез създаване на разнообразни и относително равномерно разпределени нови и иновативни туристически съоръжения и атракции може да се очаква, че ще се подобри привлекателността и конкурентоспособността на България като туристическа дестинация” – 378 стр.

В точка 1.7. кандидатът за доцент разглежда икономическите аспекти на материалната база в туризма и по-специално обръща внимание на такива показатели като финансова дейност, приходи, разходи, печалба, цени и ценообразуване, рентабилност, икономическа ефективност и др. До известна степен текстът има дидактически характер.

В точка 2.7 се обръща внимание на търговските обекти като единици, обслужващи туризма и туристите. Като специфични обекти, често явяващи се цел на дадено туристическо пътуване, се разглеждат моловете. Подчертава се, че в курортите и останалите места, привличащи туристи, дейността на търговските обекти е ориентирана към удовлетворяване потребностите предимно на туристите.

В последните три точки на Шеста глава кандидатът за доцент анализира ролята и значението на суперструктурата за различни видове туризъм – развлекателен, културен и делови туризъм. Посочва се, че най-мощните концентрации на големи развлекателни обекти и съоръжения се изграждат в близост до големи курортни комплекси, в мегаполисите по света, големите търговски центрове със съществена концентрация на туристи и местни посетители. Предпочитани места за делови туризъм са големите градове и курорти с добра транспортна достъпност и подходяща инфраструктура.

Не мога да не отбележа фактът, че монографията и рецензираната част от нея са богато илюстрирани и включват множество интересни факти в рубриката „Нещо интересно”, което прави съдържанието ѝ още по интересно, лесно за усвояване и привлекателно.

Оценката на основния habilitationен труд откроява редица **научни и практико-приложни приноси**, допринасящи за разширяване и задълбочаване на познанията за ролята на инфраструктурата и суперструктурата в сферата на туризма:

1. **Направен** е обзор на голям обем научна литература, очертаваща теоретичната рамка за изследваната проблематика. **Изследвани** са особеностите на инфра- и суперструктурата в сектора „Туризъм“ с отчитане на съвременните тенденции и в този контекст е усъвършенстван и доразвит терминологичния апарат в тази област.

2. **Анализиран** е туристическият сектор и са **изведени** акценти върху нововъзникнали елементи на инфра- и суперструктурата в туризма, като са **разграничени** техните общи и специфични измерения в отделните райони за планиране в страната.

3. Изследвани и доразвити са проблемите по отношение на инфра- и суперструктурата в туризма както общо за България, така и по отделните райони на планиране

4. Очертани са перспективи и насоки за бъдещо подобрене и развитие на инфра- и суперструктурата на туризма в страната. За всеки район на планиране е представен обобщен анализ както на идентифицираните проблеми, така и на възможностите, перспективите и насоките за тяхното отстраняване.

2. Оценка на приносите в останалите приложени публикации

Съдържателният анализ на публикациите, представени от д-р Севджан Сабриева за настоящия конкурс, намира израз в диференциацията на представеното в тях научно познание и обособяването на няколко тематични направления. Те най-общо могат да бъдат разграничени в **четири основни групи**:

1. Инфраструктура и суперструктура на туризма

2. Рекреационно-туристически ресурси и видове туризъм

3. Обучение в специалност Туризъм

4. География на туризма и регионално развитие

В **първото направление** освен хабилитационния труд трябва да отбележим 5-те публикации, които имат пряко отношение към него (номера 13, 14, 16, 17, 18 в представения списък на публикациите). В повечето от тях кандидатът за доцент разглежда само специализираната инфраструктура.

Това е проблематика, слабо разглеждана в българската научна литература. За първи път се прави такава изчерпателна характеристика на българската туристическа инфраструктура и суперструктура, както и за първи път тя се разглежда на различни пространствени равнища, представяйки пълен регионален преглед за страната ни.

Съществен принос на автора са направените и представени лични проучвания за състоянието на туристическата инфра- и суперструктура по отделните региони на планиране в България. Също така трябва да се отбележат направените препоръки и насоки за тяхното бъдещо развитие, които също са лично дело на автора и могат да бъдат използвани при формирането на туристическата политика в България.

В други три публикации, които могат да бъдат причислени към тази група (номера 4, 26, 27 от списъка на публикациите) авторката разглежда някои допълнителни елементи от туристическото стопанство (човешките ресурси) и от туристическата суперструктура (хотелиерството). Публикациите са базирани на лични проучвания на кандидата за доцент, като освен изчерпателния им регионален анализ отново са направени предложения за тяхното подобряване с цел увеличаване конкурентоспособността на териториите и повишаване приходите от туризма.

Във **второто направление** публикациите са ориентирани към

а) антропогенните и природни рекреационно-туристически ресурси, тяхното използване за нуждите на туризма и свързаното с това управление и опазване за постигане на устойчиво туристическо развитие (номера 0 – докладът, публикуван в научно издание, реферирано и индексирано в световноизвестни бази данни с научна информация, 1, 6, 8, 9, 11, 15, 20 от списъка на публикациите). Освен публикациите на национално ниво, направен е и подробен регионален преглед в различни територии – Стара планина (защитени територии), Варненското Черноморие, Родопите, Рила и Пирин, Южен Централен район, Югозападен район и др. Съществен принос на автора е проучването на рекреационно-туристическите ресурси в страната в регионален и локален аспект, предлагане на насоки за тяхното по добро усвояване и използване в бъдеще за развитието на различни видове туризъм.

б) видове туризъм, тяхното развитие и управление (номера 3, 10, 21, 22, 24, 31 от списъка на публикациите). Проучени са главно специализирани видове туризъм на регионално и локално ниво – културен и ловен туризъм в Родопите, Южен Централен район, Северен Централен район, области Добрич и Монтана, общини Балчик и Долен Чифлик. Познанието за видовете туризъм е обогатено с конкретни проучвания за тяхното състояние и степен на развитие в различни територии с цел устойчиво развитие на туризма в страната и подобряване развитието и състоянието на специализираните форми на туризъм на регионално равнище.

В **третото направление** д-р Сабриева е отделила внимание и на отделни аспекти от обучението на студентите в специалностите по Туризъм (номера 15, 25, 28, 32, 33, 34 от списъка на публикациите) – по-специално на съдържанието на сайтовете на различни висши учебни заведения относно обезпечеността с учебна и научна информация, по-голяма информираност и образователна мобилност на студентите.

Много от вече изброените публикации попадат в **четвъртото направление**, което е най-обемно и най-показателно за научните интереси на кандидата за доцент, а това именно е териториалният аспект. Почти всички трудове на д-р Севджан Сабриева са за конкретни административни единици или туристически дестинации в страната или в чужбина (общо 23 на брой). Направените проучвания са принос към познанията за регионалното развитие на туризма и формирането на регионална туристическа политика в страната.

Броят на посочените публикации е повече от 36, тъй като някои от тях попадат в повече от едно направление.

Посочените тематични направления очертават контурите на развитието на научното познание в професионалното направление 3.9 Туризъм.

Оценката на публикациите откроява редица научни и практико-приложни приноси. **В обобщен вид те могат да бъдат представени, както следва:**

1. **Разкрити** са разнообразието и специфичните особености на рекреационно-туристическия ресурсен потенциал на България, посочени са възможностите за развитие на различни специализирани видове туризъм и са **предложени** иновативни идеи за бъдещето развитие на туризма и някои негови специфични форми на ниво район на планиране и туристическа дестинация.

2. **Анализирани** са тенденциите в развитието, търсенето и предлагането на туристическа инфраструктура и суперструктура в страната и районите за планиране, **очертани** са основните проблеми в сектора и са **визирани** възможните перспективи и насоки за развитие.

3. Налице е **обогатяване** на науката и познанието за туризма.

4. **Разработени** са учебно-помощни материали за студентите от специалност Туризъм.

5. **Практико-приложен** принос представляват насоките и препоръките в публикациите, които могат да послужат при формирането на регионалната туристическа политика и за развитието на различни видове туризъм в България.

3. Цитиране от други автори

Съгласно справка, представена от кандидата за доцент, става видно, че са установени 8 отделни позовавания на публикации от автора.

II. Учебна и преподавателска дейност

Кандидатът за доцент е изнасяла 15 различни лекционни курсове пред студенти от професионално направление 3.9 Туризъм в ОКС „Бакалавър”. Така на практика тя покрива един доста голям сегмент от дисциплините в учебния план по направление 3.9 Туризъм.

III. Административна и обществена дейност

1. Участие в колективни органи на управление и обществена активност

Д-р Севджан Сабриева е била член на Общото събрание на различни институции, в които е работила – ФПН, Колеж-Добрич и до момента на ШУ „Епископ К. Преславски” и ДИКПО. Тя е участвала в различни екипи за разработване и актуализация на административна и учебна документация.

Обществената активност на кандидата се изразява в членството му в Българско Географско Дружество.

IV. Мнения, препоръки и бележки по дейността и постиженията на кандидата

Препоръчвам на д-р Севджан Сабриева в бъдеще да продължи своята работа в областите на интересите си, като обърне по-голямо внимание на теоретичните и методологичните аспекти в изследванията на туризма. Също така считам, че кандидатът следва да разшири както териториалния обхват, така и тематичния кръг на своите научни изследвания. Друга препоръка е свързана с по-широкото популяризиране на научната продукция на кандидата в чужбина, а така също с повече самостоятелни публикации, монографии и студии.

Заклучение

От направената проверка на представените материали за конкурса, нарушения в процедурата не са констатирани. Спазени са стриктно всички изисквания, регламентирани с чл. 24 (1), 27(4) т. 1 и т. 2 от ЗРАСРБ и на чл. 53 (1) (2) и чл. 57 а (2) т. 1 и т. 2 от ППЗРАСРБ.

В своята съвкупност, рецензираните публикации на д-р **Севджан Фикри Сабриева** съдържат безспорни научни и практико-приложни приноси, с които се доразвива теоретичното познание и се усъвършенства методическия инструментариум за решаване на значими проблеми на туризма. Общата ми оценка по критериите и показателите по изследователската, учебната, преподавателската, административната и обществена дейност показват, че д-р Севджан Фикри Сабриева отговаря на изискванията на чл. 24 и чл. 27 от ЗРАСРБ и чл.53 и чл.57 а от ППЗРАСРБ за заемане на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 3.9 „Туризъм“ (География на туризма, регионална икономика и развитие) и ми дава основание да изразя **положително** отношение и да предложа на уважаемите членове на научното жури също да гласуват положително по нейната кандидатура.

16.10.2023

Рецензент:

(Проф. д-гн Мария Боденска)